

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

OSUVA Open
Science

This is a self-archived – parallel published version of this article in the publication archive of the University of Vaasa. It might differ from the original.

Itsekriittisistä itsevarmoihin luentoihin : talousuutinen noviisin ja kokeneen lukijan tulkitsemana

Author(s): Katajamäki, Heli

Title: Itsekriittisistä itsevarmoihin luentoihin : talousuutinen noviisin ja kokeneen lukijan tulkitsemana

Year: 2016

Version: Accepted manuscript

Copyright ©2016 Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA ry

Please cite the original version:

Katajamäki, H., (2016). Itsekriittisistä itsevarmoihin luentoihin : talousuutinen noviisin ja kokeneen lukijan tulkitsemana. In: Solin, A., Vaattovaara, J., Hynninen, N., Tiilikä, U., & Nordlund, T., *Kielenkäyttäjät muuttuvissa instituutioissa : the language user in changing institutions* (pp. 216–233). AFinLAN vuosikirja. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen julkaisuja 74. Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys. <http://journal.fi/afinlavk/article/view/59728>

Itsekriittisistä itsevarmoihin luentoihin – Talousuutinen noviisin ja kokeneen lukijan tulkitsemana

The aim of this study is to discover how readers' expertise and experience of business news can influence their interpretation of online business news. The data was collected by interviews with one inexperienced reader who has no special interest in business news and one experienced newspaper reader who reads business newspapers regularly. The study is based on Bhatia's genre theory and critical discourse analysis. The findings show differences in interpretations between the two readers, which might be based on their different level of expertise on business issues. The inexperienced reader's interpretation seemed "entrepreneurial, self-critical and searching for the correct meaning", whereas the interpretation of the experienced reader seemed more "selective, analytical, deliberative and confident". Both interpretations are uncritical, which might be the result of the combination of a specific genre (news), the subject (macroeconomic, unpolitical) as well as a certain degree of indoctrination when it comes to neoliberal ideology.

Avainsanat: talousjournalismi, verkkouutinen, lukutaito, tekstilajitieto

1 Johdanto

Jokainen teksti on tulkinnallisesti haasteellinen, sillä tulkitseminen vaatii paitsi tekstin merkitysten myös kontekstin tuntemista. Erityisesti taloustekstien ymmärtämisen on nähty vaativan lukutaitoa, jota taloudellinen tieto ja koulutus vahvistavat (Lankshear 1997: 314). Myös monilukutaidon merkitystä on korostettu, ja lukutaito on määritelty tekstien ymmärtämisen lisäksi tekstien tuottamiseksi (Kupiainen & Sintonen 2009: 31–34). Tässä artikkelissa lukutaitoa tarkastellaan kykynä ymmärtää tekstejä sosiokulttuurisina vuorovaikutuksen välineinä. Tekstin luku- ja tuottamistaidon näen tekstitaidon (*new literacy*) kahdeksi eri osa-alueeksi (termeistä ks. Kallionpää 2014).

Tutkimuksessa lähestyn lukutaitoa eri teoreettisista lähtökohdista kuin kauppatieteellisen alan taloudellisen lukutaidon tarkasteluissa. Siinä lukutaitoa tarkastellaan kykynä ymmärtää taloudellisia yhteyksiä ja lainalaisuuksia tai ymmärtämisen soveltamisena omaan talouteen liittyvissä päätöksissä. Taloudellisen lukutaidon näkökulmasta kiinnostavaksi kysymykseksi asettuu se, millä tavoin kyky ymmärtää taloudellisia yhteyksiä vaikuttaa kykyyn hallita omaa taloutta järkevästi (Kalmi 2012; 2013). Sen sijaan tämän tutkimuksen lähtökohtia motivoi kiinnostus siitä, millä tavoin laajasta talousinformaation lukemisesta karttunut taloustietämys (johon

luen mukaan tekstilajitiedon) vaikuttaa kykyyn ymmärtää talousuutisia. Yhteistä lähtökohdille on näkemys siitä, että lukutaidon nähdään parantuvan tiedon lisääntyessä.

Tarkastelen talousaiheisen tekstin tulkitsemista sosiokulttuurisena ilmiönä. Taustalla on ensinnäkin oletamus siitä, että yhteinen ymmärrys on maailman konstruoimista sosiaalisesti yhteisen ja jaetun merkityssysteemin avulla. Toiseksi kulttuurisen ja diskursiivisen tietämyksen voi nähdä karttuvan yhteiskunnassa elämällä, erilaisiin prosesseihin osallistumalla, kuten esimerkiksi toimimalla työelämässä, sijoittajana tai lukemalla sanomalehtiä. Kaikki tekstit ja niistä tehtävät tulkinnat ovat yhteydessä toisiin teksteihin, sillä tekstit ovat aina intertekstuaalisia. Tekstien tulkitseminen vaatii paitsi niissä esiintyvien ilmaisu- ja sanojen ymmärtämistä, myös tekstin ymmärtämistä kontekstin osana. Kontekstuaalisina tekstien merkitykset heijastavat sitä kulttuuria, yhteiskuntaa ja instituutiota, jossa ne tuotetaan. Teksteistä heijastuvat yhteisössä hyvänä ja huonona pidetyt asiat, samoin keitä yhteisöön kuuluu ja keistä erottaudutaan, toisin sanoen yhteisön ideologia, ja siksi lukutaito vaatii sekä tekstien että yhteiskunnan lukemista. Tekstien tulkintaan vaikuttavat puolestaan lukijan tiedot ja oletukset yhteiskunnasta, kulttuurista ja tekstilajista. Nämä tiedot ja oletukset ohjaavat tulkintaa saaden joko vahvistusta tai kumoutuen. (Ks. esim. Fowler 1991: 43; Fairclough 1992; 2003; Lehtonen 1995; Rantala 2007: 138.) Tutkimuksen teoreettinen viitekehys nojautuu Bhatian (1993) ammattikielen tutkimuksen tekstilajiteoriaan, jota täydennän Faircloughin (1992; 2003) kriittisen diskurssianalyysin näkemyksillä.

Tutkimuksen tavoitteena on kuvata, miten taloustietämys heijastuu eritaustaisten lukijoiden luennoista. Luennalla viitataan sekä lukijoiden tekstistä tekemiin tulkintoihin että tulkintaprosessiin. Tarkastelen, miten kaksi eritaustaista lukijaa tulkitsevat talousuutisen kontekstia ja sisältöjä ja miten lukijat tulkintaansa selittävät. Lähtökohtana ei ole, että teksteillä olisi yksi ns. oikea luenta, sillä aktiivisen yleisötutkimuksen mukaisesti teksteillä on erilaisia tulkintoja (ks. esim. Das 2012: 269),¹ vaan pikemminkin oletamus siitä, että laaja taloustietämys heijastuu jollain tapaa lukemiseen silloinkin, kun luettavana on ”helppo” verkkouutinen. Sanomalehtien verkkouutiset

¹ Yleisötutkimuksessa on jo pitkään korostettu Hallin (1980) sisään- ja uloskoodausmallin innoittamana, että lukija voi tulkita tekstiä eri tavoin kuin mitä tekstin tuottaja on tarkoittanut ja että eri yleisöt saattavat tulkita sanomaa eri tavoin (ks. Alasuutari 1999: 3).

lähes aiheesta kuin aiheesta mielletään usein helposti ymmärrettäviksi ja yksinkertaisiksi teksteiksi, jotka ”kuka tahansa äidinkielen lukija” ymmärtää ongelmitta. Lukemista on lähestytty erinäkökulmaisena ja -tasoisena ilmiönä (ks. esim. Pitkänen-Huhta 2000: 122). Tämä tutkimus pyrkii aitoon aineistolähtöisyyteen tuodakseen esille eritaustaisten lukijoiden luentoja. Eriteltyjä näkökulmia ja tasoja rajaavat teoreettinen viitekehys ja haastattelumenetelmät kysymyksineen. Tutkimuksen tulokset mahdollistavat pohdinnan siitä, miten erilaisten lukijoiden talousaiheisten lehtitekstien ymmärtämistä kannattaisi jatkotutkimuksissa lähestyä (ks. myös Katajamäki & Ketola 2005; Katajamäki 2012).

2 Teoreettiset lähtökohdat

Sen lisäksi että tekstit ymmärretään kontekstuaalisiksi, lähestyn tässä artikkelissa talousuutisen lukemista ja vastaanottoa erityisesti tekstilajiteorian näkökulmasta. Soveltavan kielitieteen näkökulmasta taloutta käsittelevien tekstien lukemista ja ymmärtämistä voidaan tarkastella korostaen tekstilajitiedon (*genre knowlegde*) merkitystä (ks. Swales 1990; Bhatia 2004). Swalesin (1990) ja Bhatian (1993) mukaan kirjoittajan kirjoittamista tai lukijan tulkintoja, odotuksia ja luentaa ohjaa tekstilajitieto. Luettaessa odotukset tekstilajin ominaisuuksista, kuten tekstilajin tekstuaalisista, sanallisista ja kielellisistä merkityksistä, vahvistuvat tai muuttuvat. Suomenkielisissä tutkimuksissa tekstilajitietoon on viitattu puhuen tekstilajin tajusta, jonka Kalliokoski (2013) määrittelee kielenkäytön sosiokulttuuristen käytänteiden ja lajien käytänteiden ja muutosten tuntemukseksi.

Tekstilajin ymmärrän sosiokulttuuriseksi käytänteeksi, joka muokkaantuu ja vakiintuu sitä käyttävässä yhteisössä yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja kulttuuristen kontekstien rajaamana. Esimerkiksi talousjournalistisen diskurssiyhteisön käyttämiksi vakiintuneet tekstilajit, kuten pääkirjoitukset, kolumnit ja uutiset, erottuvat toisistaan, koska niillä pyritään erilaisiin päämääriin. Uutinen määritellään Uudessa mediasanastossa (Kuutti 2006: 242) juttutyypiksi, jossa kerrotaan juuri ”tapahtuneesta tai tietoon saadusta, yleisesti kiinnostavasta asiasta” uutta, yllättävää tai merkittävää tietoa. Eri päämääriin pyrkiminen näkyy tekstilajien vakiintumisena, ja eri tekstilajien teksteistä osa on

prototyypisiä tekstilajinsa edustajia. (Swales 1990: 49–52.) Silti yksittäisillä tekstilajin teksteillä voi olla toisinaan paljon yhtymäkohtia toisen tekstilajin tekstien kanssa. Vaikka esimerkiksi pääkirjoitukset yleisesti määritellään mielipideteksteiksi, osa on uutismaisia (ks. esim. Heikkinen 1999: 253; Katajamäki 2009). Kriittisen diskurssianalyysin näkemyksiä mukaillen voikin todeta, että viime kädessä kaikissa teksteissä asiat esitetään jostakin näkökulmasta: tekstit ovat representaatioita maailmasta (Fairclough 1992; 2003). Tämä tarkoittaa, että uutisenkin faktamaisuus on aina jossain määrin kiistanalaista.

Tekstilajitiedolla on keskeinen asema tekstien tulkinnassa, sillä kun lukija tunnistaa lukemansa tekstin olevan arvostetusta sanomalehdestä ja tulkitsee tekstilajin esimerkiksi uutiseksi, tehty tulkinta ohjaa luentaa (Ridell 1998: 108). Swales (1990: 52–53) ja Bhatia (1993: 13–14) korostavat, että tekstilajin tarkoitusten tunnistaminen ohjaa tekstin tuottamista. Tekstilajin tarkoituksen tunnistamisen lisäksi tekstin tulkinnassa on nähty oleelliseksi kirjoittajan intention tunnistaminen (ks. esim. Rahtu 2006: 30; Johnson, del Rio & Kemmit 2010). Vakiintuneen tekstilajin tarkoituksiin pyrkiminen rajaa kirjoittajan intentioiden mahdollisuuksia, mutta toisaalta yksittäinen kirjoittaja voi päättää myös rikkoa tekstilajin konventioita (Bhatia 1993: 20). Konventiot tuntevan lukijan voikin olettaa pystyvän tulkitsemaan poikkeavan intention muuhun tekstilajitietoonsa nojaten.

Tekstilajitieto kertyy sekä lukemalla että kirjoittamalla tekstejä, jolloin samalla omaksutaan teksteistä diskurssiyhteisön normeja ja arvoja. Diskurssiyhteisöllä tarkoitetaan yhteisöä, joka muodostuu tekstien kautta (ks. esim. Swales 1990; Luukka 1995).² Tekstit kantavat mukanaan monenlaisia merkityksiä: niillä pyritään yhteisön päämääriin, rakennetaan tietoa hyödyntäen yhteisön ajatusrakennelmia ja käsitejärjestelmiä, järjestetään tietoa tarkoituksenmukaisesti ja merkityksellistetään asioita sekä kirjoittajan suhtautumista asioihin mutta myös itseensä ja muihin. Siinä

² Diskurssiyhteisön käsite asettaa siten tekstin yhteisön kokoavaksi voimaksi. Siinä missä yleisön käsitteellä viitataan tekstin ym. median seuraamiseen ihmisten toimintana (ks. Pietilä & Ridell 2008: 28–29), diskurssiyhteisön käsitteen kautta hahmotetaan yhteisön jäseniksi kaikki yhteisön teksteillä viestivät, niin kirjoittajat kuin lukijat. Sanomalehtien lukemisen kautta muodostuvassa diskurssiyhteisössä lukijat voivat olla erilaisia kuin mitä lehti kaupallisiin päämääriin pyrkiessään asettaa kohderyhmäkseen (taloussanomalehtien kohderyhmistä ks. Katajamäki 2004).

missä diskurssiyhteisön asiantuntijajäsenten, tekstejä ammattimaisesti tuottavien kirjoittajien, voi olettaa ymmärtävän, mihin ja miten teksteillä päämääriin pyritään, tekstejä lukevien laita ei välttämättä ole sama. Tekstien lukijat voivat olla hyvin eriasteisesti diskurssiyhteisön jäseniä – tai olla jopa sen ulkopuolella – riippuen siitä, missä määrin heillä on tietämystä yhteiskunnasta, taloudesta, organisaatiosta, näissä toimivista ihmisistä ja kaikkien suhteista toisiinsa ja missä määrin he lukevat diskurssiyhteisön tekstejä. (Bhatia 1993; 2004; Puskala 2003: 62–63; Katajamäki 2004.) Koska tekstilajitieto pohjautuu aiempiin lukemis- ja kirjoittamiskokemuksiin, tekstilajivalmiudet voivat Valtosen (2012: 54) mukaan vaihdella, sillä lukijoiden intertekstuaaliset varannot ovat erilaiset.

Kalliokoski (2002: 156) on esittänyt, että tekstien tuottaminen vaatii kirjoittajalta kehittyneempää tekstilajin tajua kuin lukeminen. Uusien sosiaalisten medioiden kehityttyä yhä useammasta sanomalehden lukijasta on tullut myös sisällön tuottaja, mikä on muuttanut myös joukkoviestinnän vanhoja, yksisuuntaisia mediakäytäntöjä. Samalla kun viestintä on muuttunut yhdeltä monelle -viestinnästä monelta monelle -viestinnäksi, on Carpentierin (2011) mukaan siirrytty ylhäältä alaspäin -liiketoiminnasta (*top-down business*) alhaalta ylöspäin tuottamiseen ja kulutuskäytäntöihin, ja yleisö on muuttunut aktiiviseksi verkkoyleisöksi (*the online active audience*) (ks. yleisöksi määrittymisen ehdoista Pietilä & Ridell 2008: 28–29). Lukijoiden siirtyminen tuottajiksi saattaa kaventaa diskurssiyhteisön asiantuntija- ja noviisijäsenten eroa, erityisesti talousjournalistisessa diskurssiyhteisössä, jossa toimittajien taloustietämys saattaa olla suppeampi kuin lukijoiden. Joka tapauksessa diskurssiyhteisön eri tekstilajikolonioiden (ks. termistä Bhatia 2004: 59) tekstien ymmärtämiseksi ja monipuolisen tekstilajitajun kehittymiseksi erilaisten kokemusten kerryttäminen parantaa tekstilajin tajua –olkoon kyse tekstien tuottamisesta tai lukemisesta. Tästä syystä yleisön aktiivisuuden tarkastelussa on Carpentierin (emt.) tapaan hyvä erottaa, että aktiivinen voi olla kahdella tavalla: tuotantoon osallistumalla tai vuorovaikuttaen mediasisällön kanssa. Toisinaan yksisuuntaiseksi nähty tehty tekstien merkitysten tuottaminen ja kuluttaminen on myös vuorovaikutteista. Vuorovaikutus viittaa merkityksellistämisen prosesseihin ja tulkintoihin, jotka semioottisia merkityksiä tuottaessa ja kulutettaessa tapahtuu. Näitä prosesseja ja tulkintoja ovat sekä selvästi monimerkityksiset polyseemiset luennat että

rituaalisiin tai symbolis-semanttisiin keinoin rakentuva identiteettityö. (Carpentier 2011: 519–520.)

Kriittinen diskurssianalyysi yhdistää yhteiskunnallisen, sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin kielen merkitysten rakentamisen tarkasteluun (Fairclough 1992; 2003). Analyysiin voi yhdistää myös Martinin ja Whiten (2005) suhtautumisen teorian arvottamisen analyysin (Fairclough 2003). Yhteistä teorioilla on se, että ne nojautuvat Hallidayn (1994) systeemis-funktionaaliseen kielikäsitteeseen. Suhtautumisen teoria auttaa kuvaamaan, miten arvottavat merkitykset ja ideologia kielellistetään teksteihin diskurssi-semanttisina merkityksinä (ks. White 2006; Katajamäki 2009; 2013). Teksteissä tuotetut arvotukset ja ideologia tuovat esille yhteisön oletuksia siitä, mitä yhteisössä pidetään hyvänä tai huonona asiana. Kun tekstejä tarkastellaan Martinin ja Whiten (2005) suhtautumisen teorian näkökulmasta, tekstien merkitykset asemoivat kirjoittaja- ja lukijapositioneja; ne ikään kuin ehdottavat, esitetäänkö teksti ja luetaanko tekstiä totena, käskynä, neutraalina vai arvostelevana. Suhtautumisen teorian mukaisesti teksti toimii vuorovaikutuksen välineenä, ja kirjoittajan tekemät kielelliset valinnat tuottavat teksteihin tietyn asenteen, josta maailmaa tekstissä tarkastellaan. Asenne välittyy eritoten tekstin positiivista ja negatiivisista merkityksistä, ja tekstin vuorovaikutuksellisen (interpersonaalisen) funktion tuottamisessa tekstin sisällölliset (ideationaaliset) merkitykset ovat yhtä lailla tärkeitä. Tulkittaessa esimerkiksi tekstissä tuotettuja arvottavia eli positiivisia tai negatiivisia merkityksiä tulkintoja voidaan selittää sekä ideationaalisten merkitysten että kontekstuaalisten tekijöiden avulla.

3 Aineisto ja menetelmä

Tutkimuksen aineistona on kahden henkilön tekstilähtöinen teemahaastattelu. Mediasisällön ja lukijan vuorovaikutteisuuden tarkastelemiseksi valitsin aineistonkeruumenetelmäksi haastattelun. Haastattelun avulla saa vastaukset juuri tiettyihin kysymyksiin ja sen avulla vastaukset pystyy kytkemään vastaajien taustatietoihin. Silti on huomioitava, että haastattelun lähtökohtana on teksti, joka on riippuen lukijoiden kulutustottumuksista asetettavissa osaksi laajempaa perinteisen ja sosiaalisen median tekstien kontekstia.

Toinen haastateltavista on lukiolainen, joka ei yleensä lue sanoma- tai talouslehtiä. Häntä kiinnostavat kuitenkin yhteiskunnalliset asiat, ja hän on käynyt lukiossa yhteiskuntaopin kursseja. Toinen haastateltavista on eläkeläinen, joka lukee päivittäin sanoma- ja talouslehtiä. Haastateltavalla on sijoituksia, joiden takia hän seuraa tiiviisti ulkomaista talousinformaatiota (*Dagens Näringslivet*, *Bloomberg*, *Wallstreet Journal*, *Google Finance*). Lukiolaista lukijaa kutsun noviisiksi lukijaksi, jonka näen talousjournalistisen diskurssiyhteisön ulkopuoliseksi, kun taas eläkeläinen on kokenut lukija, jonka oletan sosiaalistuneen talousjournalistiseen diskurssiyhteisöön.

Tulkittavana tekstinä oli Kauppalehden verkkoversiossa 2.1.2015 julkaistu uutinen *Venäjällä pumpataan öljyä neuvostotyylisiin* (ks. esimerkki 1).³ Verkosta tulostettu uutinen annettiin haastattelutilanteessa haastateltaville luettavaksi kokonaisuudessaan sellaisena kuin se oli julkaistu lehden verkkoversiossa.⁴ Haastattelun alussa haastateltavat henkilöt lukivat tekstin, ja haastattelussa keskustelu on keskittynyt yhteen, tulkittavana olevaan tekstiin. Tällaiseen ratkaisuun päädyin, jotta haastattelupuhe kytkeytyisi tiettyyn kiinnepisteeseen. Tekstin vastaanottoa voi lähestyä niin useiden samassa mediassa tuotettujen tekstien kuin yhdenkin tekstin kautta (esim. Das 2012; Johnson et al. 2010). Yhteen tekstiin kohdistuvalla tekstilähtöisellä vastaanoton tutkimuksella on etuna se, että tällöin on mahdollista pohtia sitä, mitkä tulkinnoista pohjautuvat tekstiin ja mitkä tekstin ulkopuoliseen tietoon, kuten taloustietämykseen.

Valitsin tulkittavaksi tämän uutisen siksi, että se vaikutti tyypilliseltä talousuutiselta, sillä siinä kerrotaan taloudessa tapahtuneesta kehityskulusta ja sen rakenne ja kielelliset ilmaisukeinot ovat (talous)uutismaisia (ks. Karvonen 1999: 153–154; Valtonen 2012: 65–79). Talousuutiselle tyypilliseen tapaan teksti rakentaa arvottavia merkityksiä (ks. Katajamäki 2009), mutta pääosin implisiittisin keinoin ja kahdesti vihjaavasti⁵

³ Uutinen osoitteesta [lainattu 2.1.2015] <http://www.kauppalehti.fi/uutiset/venajalla-pumpataan-oljya-neuvostotyylisiin/ZjcZ88bE>

⁴ Mahdollisimman autenttisen lukemistilanteen luomiseksi tulostetussa uutisessa näkyi myös julkaisukanava, Kauppalehti. Samasta syystä aineistoksi valittiin haastattelupäivänä ilmestynyt uutinen. Lukiessaan verkosta uutista lukija ei näe tekstilajin nimeä, mutta tulostettu aineisto sisälsi nimityksen artikkeli, mikä heijastui lukijoiden puheeseen ja tekstilajin nimeämiseen.

⁵ Vihjaavin merkityksin (*provoked meanings*) arvottavuus rakennetaan sanayhdistelmin (ideationaalisesti), mutta ilmaisussa on jotain kielellistä ainesta, joka tukee tulkintaa arvottavaksi. (White 1998: 105–106; Martin & White 2005: 45, 52, 61–68.)

leksikaalistuneella metaforalla *hiipumisesta* (ks. Martin & White 2005: 54–68). Uutinen on ainakin näennäisesti helposti tulkittavissa, sillä se ei sisällä vaikeita termejä. Uutinen on nähty tekstilajiksi, johon on kirjoitettu sisään faktaa vastaan ottava lukija, (ks. Livingstone 2006) ja joka asiallisuudessaan ei ”kutsu” tekemään tulkintoja (Hautakangas 2006). Uutisesta tehtyjen tulkintojen voisi näistä syistä olettaa olevan herkemmin kritiikittömiä ja samankaltaisia verrattuna esimerkiksi mielipideteksteistä tehtäviin tulkintoihin. Silti tällaisenkin uutisen tulkinnan pitäisi tuoda esille, mitä aktiivinen tulkitseminen voi käytännössä tarkoittaa. Näennäisesti helppojen tekstien tulkitseminen vaatii paitsi tekstilajin tajua, myös tulkittavaan diskurssiin liittyvää sosiaalista ja pragmaattista tietämystä (Bhatia 2004: 19).

Lukijoilta kysyttiin näkemyksiä tekstilajista (Mikä juttutyyppeä on kyseessä? Mistä niin päättelet?), tekstin kirjoittajasta (Millainen on tekstin kirjoittaja?), tekstin tarkoituksesta (Mihin tekstillä pyritään?), tekstin sisällöstä (Mistä asiasta tekstissä puhutaan?), tekstissä esiintyvistä ihmisistä (Millaisia ovat tekstissä esiintyvät ihmiset/esiintyvä ihminen? Millainen rooli hänellä on? Miksi tekstissä esiintyy se ihminen, joka esiintyy?) ja tekstin heijastamasta ajatusmaailmasta (Millaista ajatusmaailmaa/maailmankuvaa teksti heijastaa?). Haastattelussa ensimmäiseksi lukijoita on kuitenkin pyydetty alleviivaamaan tekstin positiiviset ja negatiiviset merkitykset. Haastateltavia on kannustettu ääneenajatteluun aina tekstiä luettuaan, ja esimerkiksi alleviivaamisen aikana tuotettu puhe tekstin merkityksistä on myös tallennettu. Lukijoiden tulkintaa voi luonnehtia hermeneuttiseksi, iteratiiviseksi prosessiksi, jossa lukija lukee tekstiä aina uusiin kysymyksiin vastatessaan uudelleen purkaen samalla uusia merkityksiä tekstistä (ks. Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 2004). Luentatapa poikkeaa tutkijalukijan teoriasidonnaisesta analyttisemmasta luennasta, mutta myös esimerkiksi opettajajohtoisesta luokkatilanteesta (Pitkänen-Huhta 2000). Kuten luokkatilanne, myös haastattelutilanne luo omanlaisensa sosiaalisen kontekstin, joka rajoittaa haastateltavan puhetta. Haastattelupuhetta analysoin diskurssianalyttisesti (ks. Alasuutari 1999: 15): vastaukset käsitän itsenäisiksi teksteiksi, joissa haastateltavat merkityksellistävät tulkintojaan samalla asemoiden itseään suhteessa tekstiin.

4 Tutkimuksen tulokset

Erilainen taloustietämys heijastui haastattelupuheessa erilaisena luentana. Puhuessaan yleisemmin talousuutiseen journalistisena tekstilajina liittyvistä tekijöistä lukijoiden luennat olivat melko yhteneväisiä. Kuvaan ensin taloustietämyksen heijastumista luentoihin. Taloustietämyksellä viitataan sekä taloustietoon että tekstilajitietoon talousteksteistä. Luvun lopussa kuvaan yleisen journalistisen tekstilajitiedon heijastumista luentoihin.

Haastattelun aluksi kumpaakin haastateltavaa pyydettiin alleviivaamaan tekstistä (ks. esimerkki 1) heidän mielestään positiiviset ja negatiiviset merkitykset.⁶ Alleviivaukset olivat lähes yhteneväiset. Ne poikkeavat vain siten, että noviisi alleviivasi positiiviseksi virkkeen ”Öljyn hinta laski vuonna 2014 46 prosenttia.” Negatiiviseksi hän alleviivasi virkkeen ”Lasku on jyrkin kuuteen vuoteen ja toiseksi kovin tiputus tilastojen aloittamisvuoden eli 1983 jälkeen.” Kokeneempi lukija ei alleviivannut näitä laisinkaan. Suhtautumisen teoriaan tukeutuen tulkintani (ks. perusteluja esim. 3 jälkeen) lähinnä implisiittisesti arvottavasta tekstistä on yhteneväinen kokeneemman lukijan kanssa.

- 1) Artikkelin on julkaistu Kauppalehdessä <http://www.kauppalehti.fi/>.
Tekstin tekijänoikeudet omistaa Kauppalehti Oy.

Venäjällä pumpataan öljyä neuvostotyylillä

Perjantai 02.01.2015 17:32 Kauppalehti, Bloomberg

Venäjän ja Irakin kohonnut tuotanto ja [NEG merkit teollisuuden hiipumisesta Euroopassa sekä Kiinassa] [POS laskivat öljyn hintaa perjantaina]. [POS Öljyn hinta tippui perjantaina alimmilleen sitten vuoden 2009], kun Venäjä ja Irak vauhdittivat tuotantoaan ja [NEG Euroopasta sekä Kiinasta saatiin viestejä teollisuuden hiipumisesta]. Öljyn tuotanto Venäjällä ja Irakissa nousi joulukuussa maiden virallisten tilastojen mukaan korkeimmilleen vuosikymmeniin. Samaan aikaan [NEG euroalueen tehdastuotantoluvut jäivät odotuksista ja Kiinan teollisuustuotantokäyrä laski alimmilleen 18 kuukauteen]. ”Sama meno jatkuu. [NEG Kiinan ja Euroopan teollisuuden luottamusluvut kertovat laskevasta kysynnästä.] Kukaan ei kuitenkaan vähennä tuotantoa, ja tällä hetkellä venäläinen tuotanto on noussut korkeimmilleen sitten neuvostoaikojen”, Again Capitalin partneri John Kilduff sanoo Bloombergille. [POS/NOV Öljyn hinta laski vuonna 2014 46 prosenttia.] [NEG/NOV Lasku on jyrkin kuuteen vuoteen ja toiseksi kovin tiputus tilastojen aloittamisvuoden eli 1983 jälkeen.] WTI-laadun hinta laski perjantaina 52,90 dollariin barreilta. Brent-laadun hinta laski 55,48 dollariin barreilta, mikä on alin taso vuoden 2009 toukokuun jälkeen.

⁶ Haastateltavien alleviivaamat kohdat on merkitty esimerkkiin hakasulkein. Sulkeen alussa olevat merkinnät kuvaavat, onko arvoitus tulkittu positiiviseksi (POS) vai negatiiviseksi (NEG). Noviisiin ja kokeneen alleviivaukset olivat yhteneväiset paitsi yhdessä kohdissa, jonka vain noviisi oli alleviivannut (merkitty lyhenteellä NOV).

Vaikka alleviivaukset ovat melko yhteneväiset, alleviivausten aikana käyty keskustelu tuo esille, että tekstin lähestymistapa on lukijoilla erilainen. Noviisi lukija tuntuu lähtevän siitä oletuksesta, että teksti muodostaa järkevän kokonaisuuden (ks. suopeuden periaatteesta Kakkuri-Knuutila & Ylikoski 2004: 31–33), minkä voi tulkita median teksteihin luottamiseksi. Noviisi pohtii, miten asiat kytkeytyvät toisiinsa ja pitää omaa osaamattomuuttaan syynä alleviivaamisen hankaluuteen. Samalla hän tuntuu etsivän tekstistä yhtä ”oikeaa” näkökulmaa. Uskomus ”oikean” lukutavan olemassaolosta johtaa itsensä epäilemiseen, mikä kielellistyy puheessa erityisesti esimerkin 2 lihavoiduissa kohdissa. Noviisin luennasta heijastuu, että häntä ihmetyttävät tekstin syy-seuraussuhteet. Talousteksteille onkin ominaista esittää asioiden väliset syy-seuraussuhteet ilman syy-seuraussuhteita ilmipanevia kielellisiä keinoja, kuten verbiä *aiheutua* ja konjunktioita *koska* (ks. Katajamäki 2004).

- 2) N: Mä en oikein tiedä, mitä alleviivata, en tiedä onko hyvä vai huono asia, koska kohonnut tuotanto niin kuin öljyn tuotanto, toisaalta se laskee hintaa mutta se loppuu ennemmin jos sitä tehotuotetaan. Ja sitten on huono asia että teollisuus hiipuu Euroopassa. Mikähän tässä on syynä että on noussut nostaneet tuotantoa vaikka ei oo kysyntää... Ja jos kysyntä laskee, miksei kukaan vähennä tuotantoa, miksei kukaan vähennä tuotantoa? Miksei ne vähennä tuotantoa jos kysyntää ei ole.
- H: No nuohan on kaikki hyviä kysymyksiä.
- N: Ja sitten että tuota tuota ja aika suuri hinnannlasku jos laski 46 prosenttia.
- H: Hyy-y.
- N: Ja mikä täs on syynä että ovat alkaneet tuottaa niin paljon.
- H: Ja siinäkö ei sitä sanota?
- N: No täs on vaa että ovat alkaneet tuottaa sitä enemmän. No yrittääkö ne elvyttää teollisuutta ja tuotantoa vai miten ne nyt kytkeytyy toisiinsa? (..) Täähän on ihan huono sitten. Eihän ne liity toisiinsa. Tästä tekstistä saa tulkittua että on sattumaa, on sattumaa että samaan aikaan kun tehosti öljyn tuotantoa niin tuotannon kysyntä laskee että on sattumaa, vois tulkita niin tästä tekstistä. Vaikka varmaan liittyykin toisiinsa. Teollisuuden hiipumisen merkkejä Euroopassa ja Kiinassa ja täs myöhemmin sanotaan, että kukaan ei vähennä tuotantoa... ei kun mitä vitsii... että öljyn kysyntä laskee kun teollisuus on hiipumassa, mutta kukaan ei vähennä tuotantoa. **En oo fiksu kun en ymmärrä tätä tekstiä... ensin luulin että teollisuuden tuotantoa ei vähennetä.. mutta se olikin öljyn tuotantoa... mä en ymmärrä tätä tekstiä...**

Kokeneempi lukija näyttää tunnistavan syy-seuraussuhteet ja ymmärtävän niitä laajemman tekstinulkoisen tiedon varassa, jolloin luenta muuttuu pohtivaksi ja valikoivaksi (ks. esimerkin 3 lihavoinnit). Hän pohtii, että tekstiä voi lukea eri näkökulmista ja mainitsee 6 eri näkökulmaa (ks. esimerkin 3 alleviivaukset), ja valitsee lopulta positiivisten ja negatiivisten merkitysten alleviivaamisen lähtökohdaksi ”suomalaisen ja eurooppalaisen kuluttajan ja eurooppalaisen ja suomalaisen teollisuuden”.

- 3) K: **Vaikea sanoa, vaihtelee miltä kannalta katsoo...** Olen sijoittanut Norjan öljyteollisuuteen niin paljon rahaa, että oma näkemys positiivisesta ja negatiivisesta on eri kuin muun maailman. Suomen kannaltakin on huono Venäjän kaupan takia, **mutta ei nyt katsota sitä niin...** Täälläkin on vähä semmoinen kun öljyn hinta laskee, mutta jos ajattelee laajemmin, että jos öljyn hinta laskee talous hidastuu kun ei ole kysyntää. Ja ovat pumpanneet niin paljon ja öljyn tuotanto lisääntynyt valtavasti. On tullut lieskeöljyt Amerikassa ja... en tiedä... Täskin kun ”lasku on jyrkin kuuteen vuoteen” on kuluttajien kannalta hyvä vuosi mutta tarkoittaa ettei talous pelitä ei ole kysyntää, tuotanto on liian suuri, no joo: Jos tätä Norjan kannalta ajatellaan, nämä on justiin päinvastoin värit. Samoin Venäjällä. Venezuelahan on tekemässä konkurssia ihan näinä päivinä, öljytuloista tulee 96 prosenttia sinne maahan, on mennyt alle puoleen. Venezuelas jos tätä lukee värit on ihan päinvastoin. Mutta jos Suomes katsoo, halventaa teollisuuden kuluja, yleensä kun energia on halpaa, halventaa keskimäärin kuluja, ja kun öljyn hinta laskee muutkin hinnat laskee, raaka-aineet laskee, ei talous vedä.

H: Miltä näkökulmalta alleviivasit?

K: Suomalaisen ja eurooppalaisen kuluttajan ja eurooppalaisen ja suomalaisen teollisuuden. Koska tähän osittain johtuu siitä kun Amerikka on öljyntuottaja ja euro on niinku halventunut, tarvitaan vähemmän dollareita kun ostetaan euroja, se varmaan johtuu osittain siitä, tiedä sitten mistä se johtuu, talous ei ny vedä Euroopas eikä oikein Kiinaskaan ole kunnos. Ei ole kysyntää öljyllä ja raaka-aineella. (..) Mä ny vielä tähän öljyn hinnan laskuun niinku Suomenkin kannalta onko se ny oikeen hyvä kun se menee oikeen alhaalle, Venäjänkin kaupan kannalta, jos olis 70-85 dollaria niin olis kaikkein paras kokonaisuuden kannalta. Sitten siinä on se deflaation peikko suuri, jos menee oikein alas, sittenhän se on aivan perseellähän koko homma. Tulee tällainen Japani-ilmiö tänne Eurooppaan joka on ollut 20 vuotta siellä.

Kokenut lukija näyttää näkevän tekstin lukemisen valintojen tekemisenä, sillä hän ei lähde siitä oletuksesta, että tekstillä olisi yksi ”oikea” tulkintatapa. Kokenut lukija päätyy tulkitsemaan tekstin positiivisuutta ja negatiivisuutta suomalaisen ja eurooppalaisen kuluttajan ja teollisuuden näkökulmasta. Kun kokenut lukija tarkastelee asiaa tästä näkökulmasta, hän pohtii tämänkin tulkinnan vaihtelevan sen mukaan, miten pitkällä aikavälillä asiaa tarkastelee: se mikä on hyvä lyhyellä aikavälillä (esim. kuluttajan rahallinen hyöty), saattaa pidemmällä aikavälillä olla huono asia (esim. kysynnän puute). Hänen alleviivauksensa ja pohdintansa osoittavat, että hän tulkinnessaan kallistuu pidemmän aikavälin hyötyjen korostamiseen ja asemoituu tarkastelemaan tekstiä lähinnä Suomen kansantaloudellisesta näkökulmasta. Vaikka kokenut lukija perustelee tulkintojaan, perustelut eivät nojaa teoreettisiin lähtökohtiin, mikä erottaa tulkinnan tieteellisestä: tutkijalukijana lähtisin tulkitsemaan tekstiä kontekstisidonnaisesti pohtien tekstin kytkentöjä institutionaaliin, organisaationaaliin ja ideologiaan yhteyksiin. Esimerkiksi Kauppalehden voidaan nähdä toisintavan paitsi suomalaisen kansantalouden hyvinvoinnin ideologiaa, myös uusliberalistista ideologiaa (ks. Katajamäki 2013). Kuten Hodgson (2004: 1–2) toteaa, uusliberalistiseen ideologiaan kuuluu ajatus markkinataloussysteemin toimivuudesta ja vapaiden markkinoiden toiminnasta, eikä talouden toimivuutta tarkastella kenenkään yksittäisen

toimijan näkökulmasta. Tällaiseen näkökulmaan viittaa myös kokeneen lukijan pohdinta siitä, mikä ”olis kaikkein paras kokonaisuuden kannalta”. Näenkin, että kokeneen lukijan tulkinta on lähellä tutkijalukijan kontekstisidonnaista tulkintaa. On myös todettava, että sekä noviisin että kokeneen lukijoiden tekemien alleviivausten yhteneväisyys viittaa siihen, että molempien lukijoiden tulkinnat pohjautuvat jossain määrin talousjournalistisen diskurssiyhteisön jakamien ideologioita uskomusten, ihanteiden ja arjen tuntemiseen (ks. Luukka 1995; Katajamäki 2013) siitä huolimatta, että noviisi lukija ei hahmota diskurssiyhteisön käsitejärjestelmää (syy-seuraussuhteita) kokeneen lukijan lailla.

Kysyttäessä tekstissä esiintyvistä ihmisistä noviisi lukija ei erota Bloombergia institutionaaliseksi toimijaksi (esim. 4), kun taas kokenut lukija pilkkoo tekstin merkityksiä osiin todeten, ettei tekstistä saa selville, mikä osuus on Kauppalehden omaa ja mikä Bloombergin (esim. 5). Pilkkominen tuo esille esille kokeneen lukijan kyvyn analyyttisiin tulkintoihin. Samalla avoimesti lähteeseen viittaamisen, Faircloughin (1992: 85) termin avoimen intertekstuaalisuuden puutteellisuuden tunnistaminen tuo esille, että kyky lukea tekstiä liittyy siihen, että lukija lukee Bloombergin tekstejä, jotka ovat saatavilla helposti verkosta. Vaikka lukija ei osallistuisikaan tuotantoon, jo hänen aktiivisuutensa mediasisältöjen vuorovaikuttajana (ks. Carpentier 2011), toisin sanoen intertekstuaalinen varantonsa, heijastuu siihen, miten hän tekstiä merkityksellistää.

- 4) N: Mikä on Bloomberg? Kuka on Bloomberg? Again Capitalin partneri. Siis täs lukee että se on semmonen. No en mä tiä kai se on joku asiantuntia ku sen lausunto on tähän laitettu.
- 5) K: – – on perjantain Kauppalehti, Bloomberg, onko juttu Bloombergistä, kuinka paljon on omaa, vai onko kokonaan Bloombergin jutun, ja onko Bloomberg haastatellut tätä, täs on niin monta seppää, on Kilduff, Bloomberg ja Kauppalehti, täs tämä Kilduffin teksti on ihan asiaa, se ny vain täs viittaa ”sama meno jatkuu” yrittää vain sanoa ettei oo näköpiiris muutosta, se kai täs on oleellinen juttu että ennustaa täs että laskoo.
- H: Miksi esiintyy just Kilduff?
- K: Kai onko se ny alan asiantuntija, vai onko Bloombergistä joku tuttu joka on haluttu nostaa pinnalle, jos tämä Again Capital on jokin sijoitusyhtiö, on haluttu nostaa pinnalle, jos halutaan että ihmiset huomaa ja soittaa voi tehdä sijoituksia, voi olla vaikka joku mainos, tämän AgainCapitalin, nämä on sellaisia... – – kyllä pitäis selvästi saada tavallisen taatelintallaajan selville mikä on Kauppalehden juttua ja mikä on Bloombergin juttua.

Vaikka kumpikin haastateltava tuntuu lukevan tekstiä suopeasti ja hyväntahtoisesti, haastattelupuheesta nousee esille myös tekstin arviointia. Johnson et al. (2010) korostavat, että tekstin tulkintoja analysoitaessa on syytä erottaa toisistaan tulkinta ja

arviointi. Tulkinta kohdistuu tekstin denotatiivisiin merkityksiin, kun taas arviointi liittyy pikemminkin lukijan mieltymyksiin. Tulkinta ja arviointi kuitenkin kietoutuvat yhteen ja vaikuttavat toinen toisiinsa. (Johnson et al. 2010: 398.) Lukijoiden arviointi näyttää kytkeytyvän heidän erilaisen taloustietämyksensä mahdollistamaan luentaan. Noviisi lukija nojautuu tekstin intertekstuaalisia kytköksiä lukiessaan vain tekstissä annettuun tietoon (esim. 4). Kokenut lukija ei nojaa luentaansa pelkästään tulkittavaan tekstiin ja hänen havaitsemansa puutteet intertekstuaalisuuden avoimuudessa (esim. 5) voi tulkita tekstin arvioinniksi siksi, että lukija asemoiden itsensä ”taatelintallaajaksi” toteaa ”pitäis selvästi saada – – selville” ja esittää näin velvoituksen lehdelle. Kokeneen lukijan mielestä tekstissä on vikaa: asioita ei kerrota tarpeeksi tarkasti ”taatelintallaajalle”. Siinä missä kokenut lukija leikkitteli vaihtoehtoisilla lukemisen näkökulmilla (esim. 3), noviisi arvioi tekstin pomppivan (esim. 6) ja pitää tekstiä epäloogisena ja vaikeaselkoisena. Samalla vaikeaselkoisuuden selitykseksi esitetään, että teksti ”ehkä on tarkoitettu vähä viisaammalle”: lukija päätyy siten jälleen itsekriittisyyteen.

- 6) N: Mähän sanoin heti aluksi että tämä on epälooginen olis voinut kirjoittaa selkokielellä mutta ehkä on tarkoitettu vähä viisaammalle. Onko tämä koko artikkeli täs.
 H: On.
 N: No täs on lyöty faktat tiskiinkin, tälleen tiivistetysti. On sanottu näitä lukuja ja tilastoja mutta mun mielestä tämä vähän pomppiin silleen en mä nyt tiedä.

Molemmilla lukijoilla näytti olevan jonkin verran journalistista tekstilajitietoa, joka liittyy tekstilajin tunnistamiseen ja tekstin kirjoittajiin. Diskurssiyhteisön jäsenten voi olettaa paitsi tuntevan erilaisia tekstilajikäytänteitä, myös osaavan nimetä käytettyjä tekstilajeja (Swales 1990: 54–55). Kysyttäessä lukijoilta ”Mikä on tekstin juttutyyppe / tekstin laji / tyyppi?” tekstilajin nimeäminen ei ollut niin yksioikoista kuin etukäteen oletin. Noviisi nimesi tekstin lajiksi artikkelin, mitä hän perusteli sillä, että tekstiesimerkissä lukee, että kyse on artikkelista. Hän määritteli artikkelin asiategstiksi muistellen lukion äidinkielen kurssin määritelmiä ja todeten, että artikkeli ”voi olla uutisia niinku tämäkin”. Vaikka kokeneempi lukija ei näyttänyt huomanneen esimerkkitekstin nimitystä, hän silti nimesi tekstin lajin artikkeliksi, vaikkakin ehdotti lajiksi myös uutista, kommenttia, kolumnia ja pääkirjoitusta. Kysyttäessä, mihin tekstillä pyritään, kokeneempikin puhui ”uutisoinnista”, ja molemmat tulkitsivat

tekstillä pyrittävän uuden informaation antamiseen lukijalle. Kokeneemman lukijan puheessa tulkinta kytkeytyi lukijan intertekstuaalisiin varantoihin, sillä lukija pohti uutisen informaatioarvon olemattomuutta, koska asiasta on jo aiemminkin uutisoitu monesti, mutta totesi lopulta ”kyllä täs ny tätä informaatiotakin on”. Vaikka lukijoiden vastaukset eivät olleet yksiselitteisiä, he vaikuttivat kuitenkin päätyvän lähelle uutisen tekstilajiin liitettyjä määritelmiä. Tätä johtopäätöstä tukee myös haastattelupuheessa esiintyvä noviisin puhe tekstistä neutraalina, mielipiteettömänä, faktoja luettelevana ja kokeneen puhe tekstistä ”ei suoraa näkulmaa” sisältävänä tekstinä. Molempien puheessa on nähtävissä kuitenkin määrittelyn epämääräisyyttä, johon syynä lienee tekstiesimerkissä ollut nimitys artikkeli sekä se, että tekstilajien nimeäminen vaatii yksityiskohtaista tietoa myös lähikäsitteistä.

Lukijoiden näkemykset kirjoittajista jäivät yleiselle tasolle. Noviisin mukaan kirjoittaja on lehtikirjoittaja, toimittaja tai asiantuntija ja ”Varmaan joku sellainen joka on perehtynyt asiaa.” Kokeneemman lukijan mukaan kirjoittaja on taloustoimittaja, joka ”ny on tähän noukkinu Bloombergin tekstiä, onko se vähän katsonut tilastoja vanhoja jostain. No kyllä siinä varmaan vähä perillä pitää olla.” On kiinnostavaa, että noviisin luonnehdinta taloustoimittajasta heijastelee arvostavaa nimeämistä samantapaisesti kuin humanististen tieteiden yliopisto-opiskelijoiden (ks. Katajamäki & Ketola 2005: 149–154), kun taas kokeneempi suhtautuu hieman vähättelevästi kirjoittajaan. Saattaa olla, että diskurssiyhteisön asiantuntijajäsenyys ei välttämättä tarkoita kirjoittajien arvostamista vaan johtaa kriittisempään suhtautumiseen. Vaikka kokeneen lukijan puhetta voi tulkita kirjoittajaa vähätteleväksi, kirjoittajan asiantuntemusta ei muulla tavoin kyseenalaistettu. Vaikka haastattelussa puhuttiin pyrkimyksistä, esille ei myöskään noussut kirjoittajan omat pyrkimykset tai valta-asema.

Tekstien luentaan tuntui heijastuvan lukijan taloustietämyksen määrä ja kokemus eri lehtien ja laajemminkin tekstien lukijana. Silti kummankaan lukijan luentaa ei voi luonnehtia kriittiseksi, kun kriittisyys määritellään ideologioiden ja sen tuottamien valta-asemien tunnistamiseksi⁷ ja/tai purkamiseksi (ks. myös Fairclough 1992).

⁷ Kriittinen lukutaito on määritelty sekä ymmärrykseksi ”monimutkaisista taloudellisista, poliittisista ja ideologisista käytännöistä” (Kupiainen & Sintonen 2009: 127) että kyseenalaistamiseksi ja maailman ilmiöiden mahdollisimman totuudenmukaiseksi arvioinniksi (Herkman 2007: 36).

Haastattelussa kriittistä suhtautumistapaa pyrittiin selvittämään myös kysymällä, millaista ajatusmaailmaa, maailmankuvaa tai ideologiaa tekstit tuntuvat heijastavan. Kysymyksenasettelu tuntui hämmentävän lukijoita, mutta noviisi lukija liitti tekstin ajatusmaailman ”länsimaisiin ja teollisuusmaan asukkaisiin”, koska ” kai tämä[n asian] nyt pitää jollain liittyä meihin.” Kokenut lukija liitti uutisen ”globalisaatioon” ja ”raakaan markkinatalouteen”, jossa ”poliittinen ideologia ei auta”. Kumpikaan vastaajista ei liittänyt tekstiä kapitalismiin tai kaupallisten pyrkimysten kaikkivaltaisuuteen. Kriittinen lukutaito on määritelty (Kiili ja Laurinen 2000: 172) väitteiden mutta myös yhteiskunnan ja yksilöiden kyseenalaistamiseksi, tekstin ristiriitaisuuksien havaitsemiseksi ja käytettyjen lähteiden arvioinniksi. Näin laajan määritelmän pohjalta kriittisyydeksi voitaisiin tulkita myös se, mikä tässä tutkimuksessa on tulkittu arvioinniksi⁸.

5 Johtopäätökset ja pohdinnat

Tekstin vastaanottoa tulkittaessa uutinen näyttää olevan monella tavalla haasteellinen, sillä sitä saatetaan lukea ikään kuin ikkunana todellisuuteen eikä hahmottaen, että se konstruoi maailmaa tietystä näkökulmasta. Toisaalta erityisesti kokenut lukija tarkasteli uutista eri näkökulmista sen arvottavuutta tulkitessaan. Vaikka haastateltavat eivät nimenneet tekstilajia yksioikoisesti, tekstin luennasta heijastui kuitenkin se, että tekstiin luotettiin ja tekstiä luettiin vakavana, asiapitoisena tekstinä. Tällainen lähtökohta on jo siinä mielessä merkityksellinen, että se asettaa luennalle perustan, olkoon kyseessä mikä mediatekstin laji tahansa. Lukijoiden vastauksia voi tarkastella myös siitä näkökulmasta, että haastattelijan alussa esittämä pyyntö alleviivata tekstistä positiiviset ja negatiiviset merkitykset johdatteli lukijat olettamukseen siitä, että tekstistä on tällaisia löydettävissä. Molemmat lukijat lähtivät etsimään positiivisia ja negatiivisia merkityksiä kyseenalaistamatta esimerkiksi sitä, miten positiivisuus tai negatiivisuus määritellään suhteessa tarkoitushakuisuuteen. Kyseenalaistamattomuus liittyyneen ainakin osittain tarkasteltavaan tekstilajiin, uutiseen, joka ei haasta lukijaa näkemään tekstiä niinkään kirjoittajan mielipiteenä vaan informatiivisena uutistekstinä. Vaikka talousuutisissa

⁸ Arvioinnilla Kiili ja Laurinen (2000: 173) viittaavat tyylin tai sisällön arvosteluun.

arvotuksia tuotettaisiin implisiittisesti, talousuutiset usein ovat selkeästi hahmotettavissa arvottaviksi. Näkökulman tulkitseminen asettaa haasteita, sillä näkökulmien vaihtuessa myös hyväksi ja huonoksi asetettavat asiat vaihtelevat. Joka tapauksessa sen, että sekä noviisi että kokenut lukija alleviivasivat arvottavuuden samantapaisesti, voi nähdä yhdeksi osoitukseksi samaan diskurssiyhteisöön kuulumisesta.

Tulokset tuovat esille sen, miten esimerkiksi taloustietämyksen mahdollistama syy-seuraussuhteiden kytkeminen toisiinsa johtaa lukemisen tapaan, jossa tulkitsija luottaa omaan tulkintaansa ja valitsee, miten tekstiä tulkitsee. Saattaa olla, että kokemus ylipäänsä tuo lukijalle itseluottamusta nähdä tulkintaongelmien syyksi jonkin muun kuin oman kyvyn tulkita. Johtopäätöksenä voi todeta, että noviisin luentaa voi luonnehtia etsiväksi, epäileväksi, päätteleväksi, monien tietojen vähäisyyden tunnistavaksi, itsekriittiseksi ja kritiikittömäksi. Kokeneen lukijan luenta taas näyttää analyyttiseltä, harkitsevalta, omiin tietoihin luottavalta, itsevarmalta ja ei-kriittiseltä. Voisikin luonnehtia, että asiantuntemuksen lisääntytyä tulkinnassa on siirrytty tekstikeskeisestä lukijakeskeiseen luentaan.

Uutisesta tehtyjä tulkintoja ei voi irrottaa siitä, millainen uutistekstilaji on ja millaisia oletuksia uutistekstilajiin liitetään. Uutinen on vakiintunut faktuaaliseksi tekstilajiksi, jolta odotetaan objektiivisuutta. Faktuaalisuutta tuotetaan uudelleen jokaisessa tekstissä käyttäen mahdollisimman objektiivista kieltä (ks. esim. White 1998). Livingstone (2006) näkeekin, että uutisiin kirjoittautuu sisään faktoja vastaanottava lukija.

Asiallinen uutinen ei kutsu tekemään tulkintoja toisin kuin esimerkiksi satiiriset tekstit, joiden tulkitsemiseen vaikuttaa se, että lukija tekstin pyrkimykset tunnistettuaan alkaa olettaa, että kirjoittajan pyrkimykset ovat ohjanneet tekstin tuottamista ja tekstiin valittuja merkityksiä (Johnson et al. 2010). Johnson et al. (2010: 398, 413)

korostavatkin, että vastaanoton tutkimuksissa olisi syytä tarkastella mediasisältöjen käyttötarkoitusten asemesta lukijoiden tekemiä tulkintoja tuottajan intentioista. Tämän tutkimuksen analyysi osoitti, että vaikka tarkasteltavana oli uutinen, uutisesta tehdyt tulkinnat tuovat esille, mitä aktiivinen tulkitseminen voi käytännössä tarkoittaa. Se osoitti myös, miten tulkintoihin heijastuu lukijoiden taloudellisen tiedon ja talousmedian tuntemisen taso ja toisaalta myös sen, että tulkinnat jäävät helposti

kritiikittömiksi. Lukutaidon tutkijat ja opettajat arvostavat usein kykyä kriittiseen lukutaitoon (ks. esim. Rantala 2007). Tulkintojen jääminen kritiikittömiksi ei välttämättä kerro kriittisyyden puutteesta, vaan liittyy myös tekstin aiheeseen: poliittinen tai talouspoliittinen aihe toisi todennäköisesti lukemiseen kriittisemmän otteen. Kriittisiä tulkintoja herättäisivät myös taloudelliset aiheet, jotka ovat selkeästi liitettävissä jonkin tietyn ryhmän intresseihin. Aineiston valinnalla on keskeinen merkitys silloin, kun halutaan osoittaa, miten kriittisyys liittyy lukijan kykyyn ymmärtää tekstin taustaideologiat ja vaikutuskeinot. Erityisesti tutkittaessa vastaanottoa yhdestä tekstistä tehtyjen tulkintojen kautta tekstin ja tekstilajin valinnalla on keskeinen merkitys.

Jatkossa eritaustaisten lukijoiden luennoista saataisiin rikkaampi kuvaus keräten aineisto useampien lukijoiden fokusryhmähaastatteluilla, joissa kokeneemmista ja noviiseista muodostettaisiin homogeeniset ryhmät. Vaihtoehtoisesti Kiilin ja Laurisen (2000) soveltama ääneenajattelumenetelmä antaisi hyvän perustan aineistonkeruun systematisoinnille. Jatkotutkimusta tarvitaan, sillä kyky lukea ja ymmärtää tekstejä on tärkeä kansalaistaito, jonka osaaminen vaihtelee PIAAC-tutkimuksen mukaan paljon vielä aikuisväestölläkin (ks. Sulkunen & Malin 2014: 7). Eritaustaisen lukijoiden yksittäisistä teksteistä tekemiä tulkintoja kuvaamalla on mahdollista havainnollistaa, miten diskurssiyhteisön asiantuntijajäsenet tekstejä tulkitsevat ja millaisia tulkintoja he tekevät. Sillä vaikka tekstillä ei ole ns. oikeaa luentaa, niillä on yhteisölleen ominaisempia ja yhteisössään hyväksytympiä luentoja, joita vasten muunlaisia luentoja voi tarkastella. Tämänäyttöinen tutkimus antaa yhden lähtökohdan kansalaistaidon tavoitteiden tarkentamiselle ja kehittämiseksi. Tutkimuksen tuloksia on mahdollista hyödyntää myös lukutaidon opettamisessa. Erityisesti talousuutisen positiivisuuden ja negatiivisuuden ja tekstissä esiintyvien ihmisten roolien tulkinta sekä tulkintojen kytkeminen eri kaupallisten toimijoiden pyrkimyksiin ja lopulta taloudellisiin, yhteiskunnallisiin ja institutionaalisiin yhteyksiin voisivat ryhmissä tuottaa puhetta ja ymmärrystä tekstistä ja sen kontekstista. Keskusteluista voisi jatkaa tekstilajimuunnosten tekemiseen (ks. Valtonen 2012: 33; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 75–76), sillä lukemista oppii myös kirjoittamalla.

Kirjallisuus

- Alasuutari, P. 1999. Introduction: Three Phases of Reception Studies. Teoksessa P. Alasuutari (toim.) *Rethinking the Media Audience. The New Agenda*. Lontoo: Sage. 1–21.
- Bhatia, V. K. 1993. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. Lontoo: Longman.
- Bhatia, V. K. 2004. *Worlds of Written Discourse. A Genre-Based View*. Lontoo: Continuum.
- Carpentier, N. 2011. Contextualizing author-audience convergences. ‘New’ technologies’ claims to increased participation, novelty and uniqueness. *Cultural Studies* 25: 4–5, 517–533.
- Das, R. 2012. Children Reading an Online Genre: Heterogeneity in Interpretative Work. *Popular Communication* 10, 269–285.
- Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. 2003. *Analysing Discourse. Textual analysis for social research*. Lontoo: Routledge.
- Fowler, R. 1991. *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*. Lontoo: Routledge.
- Hall, S. 1980. Encoding/decoding. Teoksessa S. Hall, D. Hobson, A. Lowe ja P. Willis (toim.) *Culture, Media, Language*. 128–137.
- Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar*. 2. painos. Lontoo: Arnold.
- Hautakangas, M. 2006. Aktivoitu yleisö Suomen Big Brotherin internetkeskustelupalstalla. *Tiedotustutkimus* 4, 24–40.
- Heikkinen, Vesa 1999. Ideologinen merkitys kriittisen tekstintutkimuksen teoriassa ja käytännössä. Helsinki: SKS.
- Herkman, Juha 2007. *Kriittinen mediakasvatus*. Tampere: Vastapaino.
- Hodgson, B. 2004. Introduction. Teoksessa Bernard Hodgson (toim.) *The Invisible Hand and the Common Good*. Berlin. Springer. 1–9.
- Johnson, A., E. del Rio & A. Kemmitt 2010. Missing the Joke: A Reception Analysis of Satirical Texts. *Communication, Culture & Critique* 3, 396–415.
- Kakkuri-Knuuttila, M.-L. & P. Ylikoski 2004. Tekstin tulkinta. Teoksessa M.-L. Kakkuri-Knuuttila (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. 6. painos. Helsinki: Gaudeamus. 24–33.
- Kalliokoski, J. 2002. Tekstilajin taju. Teoksessa I. Herlin, J. Kalliokoski, L. Kotilainen & T. Onikki-Rantajääskö (toim.) *Äidinkielen merkitykset*. Helsinki: SKS. 147–159.
- Kalliokoski, J. 2013. Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. Teoksessa A. Mäntynen, S. Shore & A. Solin (toim.) *Genre – tekstilaji*. Helsinki: SKS. 240–265.
- Kallionpää, Outi 2014. Mitä on uusi kirjoittaminen? Uusien mediakirjoitustaitojen merkitys. *Media & viestintä* 37: 4, 60–78.
- Kalmi, P. 2012. Taloudellinen lukutaito taloustieteen peruskurssin tavoitteena. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 108 (3): 306–321.
- Kalmi, P. 2013. Taloudellinen lukutaito ja sen kritiikki. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 109 (2): 150–159.

- Karvonen, P. 1999. Missä on taloustekstin ihminen? Teoksessa Jyrki Kalliokoski (toim.) *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. 2. painos. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 151–167.
- Katajamäki, H. ja J. Ketola 2005. Paparazzeja ja wannabe-älykköjä. Yliopisto-opiskelijat Katso!-lehden ja Kauppalehden lukijoina. Teoksessa K. Mård-Miettinen ja N. Niemelä (toim.) *Erikoiskielet ja käännteoria*. Vaasan yliopiston käännteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut. 146–155.
- Katajamäki, Heli 2004. Taloussanomalehtien pääkirjoitusten viestinnän lähtökohtien ja tekstien merkitysten kohtaamisia. Vaasan yliopiston viestintätieteiden laitos. Julkaisematon liseniaatintyö.
- Katajamäki, H. 2009. An Editorial and its Intertextual Links: Case Study of a Finnish Business Newspaper. Teoksessa Mona Enell-Nilsson & Niina Nissilä (toim.) *Käännteoria, ammattikiellet ja monikielisyys*. Vaasan yliopiston käännteorian ja ammattikielten tutkijaryhmän julkaisut nro 36, 204–215.
- Katajamäki, H. 2012. Normitallaajan näkökulmasta yrityksen näkökulmaan. Yliopisto-opiskelijoiden tulkintoja talousuutisesta. Teoksessa N. Nissilä & N. Siponkoski (toim.) *Kielet liikkeessä*. VAKKI Publications 1, 70–81.
- Katajamäki, H. 2013. Uusliberalismi talousaiheisten pääkirjoitusten taustana. Teoksessa M. Eronen & M. Rodi-Risberg (toim.) *Haasteena näkökulma*. VAKKI Publications 2, 116–127.
- Kiili, C. & L. Laurinen 2000. Lukiolaiset tekstiä tulkitsemassa: tutkimus vieraalla kielellä lukemisen strategioista. Teoksessa P. Kalaja & L. Nieminen (toim.) *Kielikoulussa – kieli koulussa*. AFinLAN vuosikirja nro 58, 165–186.
- Kupiainen, R. & S. Sintonen 2009. *Medialukutaidot, osallisuus, mediakasvatus*. Helsinki: Palmenia.
- Kuutti, H. 2006. *Uusi mediasanasto*. Jyväskylä: Atena.
- Lankshear, C. 1997. Language and the New Capitalism. *The International Journal of Inclusive Education* 1: 4, 309–321.
- Lehtonen, M. 1995. *Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Tampere: Vastapaino.
- Livingstone, S. 2006. The Influence of Personal Influence on the Study of Audiences. *The Annals of the American Academy* Nov., 233–250.
- Luukka, M.-R. 1995. *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Martin, J. R. & P. R. White 2005. *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Pietikäinen, S. & A. Mäntynen 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pietilä, Veikko & Seija Ridell 2008. Verkkomedia toimijuuden alustana: yleisö, yhteisö, julkiso ja YouTube. *Lähikuva* 2, 27–43.
- Pitkänen-Huhta, A. 2000. Lukeminen ja kirjoittaminen tilanteeseen sidottuna toimintana. Teoksessa P. Kalaja & L. Nieminen (toim.) *Kielikoulussa – kieli koulussa*. AFinLAN vuosikirja nro 58, 121–138.
- Puskala, J. 2003. *Fackkommunikativ kompetens, i synnerhet textuell. Finsk- och svenskspråkiga ekonomie studerande informerar på svenska om ett företagsförvärv*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Rahtu, T. 2006. *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina*. SKS: Helsinki.

- Rantala, L. 2007. Kriittiset lukutaidot mediayhteiskunnassa. Teoksessa T. Aittola, J. Eskola & J. Suoranta (toim.) *Kriittisen pedagogiikan kysymyksiä*. Tampereen yliopiston kasvatustieteellinen laitos. 137–152.
- Ridell, S. 1998. *Tolkullistamisen politiikkaa. Televisiouutisten vastaanotto kriittisestä genrenäkökulmasta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sulkunen, S. & A. Malin 2014. Aikuisten lukutaito tiedon käsittelyn ja hallinnan avaintaitona. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, huhtikuu.
- Swales, J. 1990. *Genre Analysis. English in Academic and Research Settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Valtonen, P. 2012. *Abiturientti uutistoimittajana. Tekstilajin taju ja uutisen tuottaminen äidinkielen tekstitaidon kokeessa*. Turku: Turun yliopisto.
- White, P. R. 2006. Evaluative Semantics and Ideological Positioning in Journalistic Discourse. Teoksessa I. Lassen (toim.) *Image and Ideology in the Mass Media*. Amsterdam: John Benjamins. 45–73.
- White, P. R. R. 1998. *Telling Media Tales: the news story as rhetoric*. Julkaisematon väitöskirja. University of Sydney.